

İngiliz Kanunu Esasisi

İngiliz Parlemanter sistemi dünyanın en eski sistemidir. Diğer milletler az çok onu taklit etmişlerdir, az çok ondan mülhem olmuşlardır. Amerikalılar onu doğrudan doğruya kopya etmişlerdir; Fransız inkılâpçıları onu iptidada nümune olarak kabul etmişlerdi.

Hakikatte parlamantarizm ve temsil usulü bu sistemle kurulmuştur. Binaenaleyh bu usulü iyi anlayabilmek için bu sistemi anlamak icabeder.

Fakat, bu da pek kolay değildir, insan bu sistemi öğrenmeğe girişirken, kendisini kıvrıntılı vedolambaçlı koridorları havi muazzam bir binaya girmiş gibi buluyor. Öteberiye dal budak salan ve bir çok yollar takip eden bu koridorlar yolcuyu şaşırtır, bazan ummadığı yerlere götürür ve bazan ça çıkmazlara sokar.

Burada siz ne Fransızların, bütün parçaları birbirine revnaklı bir nizama bağlanmış, anlaşılması ve okunması kolay yazılı kanunu esasilerini ve ne de Almanların ve Amerikalıların bir az ağır ve kuru ve mamafih nizama dizilmiş ve dusturlar şeklinde yazılı kanunlarını bulursunuz! Hayır! Burada siz, mantık ve nizama meydan okuyan, birbiri üzerine tertipsiz yığılmış bir yığın malzeme bulursunuz. Bu malzeme içinde dolaşmak, yol bulmak, malzemenin parçaları arasında alâka ve münasebet aramak sizin sabrınıza ve beceriğinize bağlıdır.

İngilterede yazılı bir kanunu esası yoktur. Burada bir çok metinler ve vesikalar vardır. Bu vesikalar muhtelif zamanlara aittir ve şimdiye kadar toplanıp bir manzume veyahut mecelle halinde bastırılmamıştır.

Fakat bu metinler dahi İngiliz Kanunu Esasisini tam olarak ifade etmezler. Bilâkis İngiliz Kanunu Esasisinin kısmı mühimmini yazılı olmıyan ananeler ve âdetler teşkil eder. Vakıta bir çok mütefekkirler ve hukukşinaslar bu metinleri ve ananeleri toplamağa ve bir mecmua şeklinde cem'e koyulmuşlardır. Fakat bu mecmualar hiç bir zaman resmî bir mahiyet iktisap etmemiştir ve vazı kanunun tastikına iktiran eylememiştir.

Mamafih İngiliz Kanunu Esasisinin bu dağınıklığına rağmen müdekkikler mezkûr kanunu esasisinin kaynaklarını dörde indirmişlerdir :

- 1) Muahedeler ve muahedemsi vesikalar (Cuati-traités) .
- 2) (Com mun Law) namını taşıyan âdetler ve masebaklar (precedents).
- 3) Misaklar (Pactes).
- 4) Yazılı kanunlar (Statuts).

Birinci, üçüncü ve dördüncü sıraları teşkil eden kanunlar yazılıdır. İkinci sıra ise yazılı değildir.

MUAHEDENAMELER

İki büyük muahedename vardır: 1707 senesinde nefsi İngiltere ile İskoçya arasında akdedilmiş olan birleşme muahedenamesi. (Acte d'Union) adını taşıyan bu birleşmeden sonra İngiltere Büyük Britanya namını taşımağa başlıyor.

İkinci Muahedename 1800 senesinde Büyük Britanya ile İrlanda arasında akdedilmiş olan birleşme muahedesidir.

Mezkûr birleşmelerin hususiyetleri şudur ki bunlar iki milletle iki hâkimiyeti karşı karşıya koyup akit muamelesi ile iki hâkimiyeti birleştiriyor ve bir tek hâkimiyete çeviriyor ve o dakikadan itibaren bu muahedenameler beynelmilel mahiyetini kaybederek hukuku esasiye arasına giriyor.

Vakıa muahedenamenin aktine kadar da her iki hâkimiyet aynı sülâlenin idaresi altında idi. Fakat her iki memleketin ayrı ayrı hükûmetleri, parلمانları, kanunları, bütçeleri, birbiri ile rakabet eden ticaretleri ve birbirine hasım olarak çarpışan kiliseleri vardı !

İki memleket arasındaki alâka yalnız her ikisinin de aynı sülâleye tâbi olmalarından ibaretti ; halbuki nefsi İngiltere ile İskoçya arasındaki bu alâka ve münasebet dahi 1707 senelerinde zail olmak tehlikesine maruzdu. Hanove ailesine mensup olan son kraliçe (Anne) varisten mahrumdu ve onun vefatı ile memleketler arasındaki alâkanın kesilmesi pek muhtemeldi ; işte buna meydan vermemek için yukarda zikrettiğimiz birleşme akdedildi. Filen birleşme vesikası aynı kanunun iki nushasından ibaretti ; bu nushalardan birisi İngiliz parلمانı tarafından kabul edilerek İngiliz Kraliçesi (Anne) tarafından tasdik edildi. Öteki de İskoçya parلمانı tarafından kabul edilerek İskoçya kraliçesi (Anne) ın tasdikine iktiran etti.

1800 sensinde İrlanda ile aktedilmiş olan birleşme de aynı tarzda yapıldı.

Malûmdur ki İrlanda evvelce İngilizler tarafından fethedilerek oldukça ağır ve şiddetli bir idareye bağlanmıştı; fakat Amerika muharebeleri esnasında İrlandalılar İngilizlerin Amerikadaki müşkül vaziyetlerinden istifade ederek kendilerine tam denilecek kadar vasi bir muhtariyet almağa muvaffak oldular. Şöyle ki İrlanda parlemanı artık kralın tasdikine muhtaç olmadan kanunlar yapmak salâhiyetini aldı ve İrlanda tamamen kendi kanunları ile ve kendi hâkimleriyle idare olunmağa başladı. Büyük Fransız inkilâbı esnasında İngilterenin Fransa ile muharebesinden istifade etmek istiyen İrlanda milliyetperverleri İrlandayı tamamen ayırmağa koyuldular; ve (Doblin) şehrinde bir kıyam vaki oldu. Bu hadise meşhur İngiliz başvekili « Pit » i tetbir almağa sevketti ve mumaileyh İrlanda parلمانın ekseriyetini milli istiklâlden vazgeçmeğe ve birleşme muahedesini kabule icbar eyledi.

Bu yeni birleşmeden sonra devlet « Müttehît Kraliyet — Royaum Uni » namını alıyor.

Bu birleşmelerin neticeleri şunlardı :

1) Üç memleketin aynı sülâleye tâbi olmaları. Bu sülâle Hanover hanedanına mensup mezkûr hanedanın protestan şubesinden ibaretti.

2) İrlandadan ve İskoçyadan dahi İngiliz parlemanına azalar gelmesi.

Azasının adedi bu suretle artmış olan müşterek parlemanın vazettiği kanunlar üç memlekette de carî olmağa başladı. Yalnız şu fark ile ki, birleşmeden evvel İskoçya ve İrlanda da carî olan kanunlar fesholunmadıkça yine carî olacaklardı. Bu gibi kanunların adedi pek çoktur ve işte bunun içindir ki müşterek parleman bir çok hususat hakkında her memleket için ayrıca kanunlar yapmak mecburiyetindedir. Ve yine bunun içindir ki bir çok kanun metinlerinin sonunda şu cümleyi görürsünüz: « İrlandayı veyahut İskoçyayı şâmil değildir » .

Fakat yeknasaklığa alışkın bir zihniyet için en garip cihet, bu birleşmelerden sonra hasıl olan kilisenin vaziyetidir.

Nefsi İngilterede bu birleşmelerden sonra dahi (Episcopale) kilise resmî sıfatını sakladı ; yani İngilterenin resmî dini olarak kaldı. İşte burada bu kiliseye has olan itikatlar, ayinler, teşkilât kanunen tesbit edilmiş ve hükümdar onlara riayet edeceğine cülûs esnasında and içer. Hükümet bu kilisenin idare işlerine müdahale eder ve büyük makamlara ruhaniler tayin eyler.

Fakat İskoçyada bunun tamamen aksinedir ; yani burada resmî din, (Presbyterienn) kilisesidir ve yine hükümdar bu dinin muhafazası için and içer.

İngilterede (Presbyterienn) kilisesi gayrı resmî ve serbest bir din olduğu gibi İskoçyada da aksine Episkopal kilisesi gayrı resmî ve serbest bir dindir; bu suretle Müttehit Kraliyet devletinde iki resmî devlet dini vardır.

İrlandaya gelince : Burada hiç bir resmî din yoktur. Buradaki Episkopal kilisesi dahi 1869 senesinden sonra resmî sıfatını kaybetmiştir, devletten ayrılmış ve serbest bir din haline getirilmiştir.

Kiliselerin bu hususiyetleri, İngiliz teşkilâtının yeknasaklıktan ve sadelikten ne kadar uzak olduklarını gösteren en bariz bir nümunedir. Bilâkis karışıklık ve zahiri bir mantıksızlık, İngiliz dehasının en mütemayiz bir hassasıdır. İngiliz kanunlarını ve teşkilâtını tetkik ederken bu hususiyeti unutmamalıdır.

Birleşme muahedelerinde izah ettiğimiz vaziyet bilâhara İrlandaya ait kısmında mühim değişikliklere uğradı. İrlanda vatanperverleri, vatanlarını İngiltere hâkimiyetinden ayırmak ve kendisine tam bir istiklâl temin etmek mücadelesini hiç bir zaman terk etmediler. Bilâkis bu mücadele mütezayit bir gayretle devam etti. Bilhassa harbi umumî esnasında ve ondan sonra, mücadele hususî bir şiddet kespetti.

Nihayet İngilizler, İrlandaya hiç olmazsa birleşmeden evelki vaziyeti iadeye razı oldular. Şöyle ki bu gün İrlanda dahilen tamamen muhtar bir memlekettir. Kendi parlamentosu ve kendi hükûmeti ile idare olunuyor. Yalnız İngiliz Kralının hükümdarlığını kabul ederek askerî ve haricî işlerde İngiltereye tâbi bir vaziyettedir. Mamafî İrlanda cümhuriyetçileri bu hale dahi razı olmıyarak mücadeleye devam etmektedirler.

İngilterenin sahip bulunduğu vâsi müstelekelere gelince : Bunlardan mühim bir kısmı dahi İrlanda vaziyetinedir, Dominyon (dominion) adını taşıyan bu gibi müstemlekeler —ki bugün Avustnralyadan, Kanadadan, Novel Zelandadan ve Cenubî Afrikadan ibarettir— kendilerine mahsus parlamaları ve hükûmetleri vardır ve dahilde tamamen muhtardırlar. Hatta denilebilir ki bu gün bunlar ile İngiltere arasındaki alâka, yalnız aynı hükümdarı tanımaktan ve haricî ve askerî işlerde İngilterenin hâkimiyetini kabul etmekten ibarettir. Hatta bu müşterek işlerin esaslarını kurmak hususunda İngiliz hükûmeti dominyon hükûmetleri ile anlaşmak mecburiyetin-

dedir ve bunun için de senede bir kere bu memleketlerin başvekilleri ile İngiliz başvekili birleşerek İngilterenin umumî siyasetinin esaslarını kurmaktadırlar. Mamafih dominyonlardan her hangi birisi İngiltere tarafından aktolunan bir mukavelenameyi ve yahut düşünülen bir teşebbüsü tasvip etmediği halde, mezkûr mukavelenameyi tastik etmemekte veyahut mezkûr teşebbüse iştirak eylememekte serbestir. Keza bunlardan her hangi birisi ecnebi bir devletle doğrudan doğruya münasebette bulunmakta serbestir. Bütün bu hâdiseler gösteriyor ki İngiltere ve dominyonlar bir konfederasyon şekline doğru yürümektedirler.

Mısırın harbi umumiden sonraki vaziyeti barm başka bir mahiyet kesp etti. İngilizler Mısırın istiklâlini esas itibarile kabul ettiler. Şöyle ki Mısır bu gün dahilde tamamen muhtar bir parlmanla bir hükûmeti ve bir hükümdarı haiz olduğu gibi haricen de doğrudan doğruya kendisini temsil ettirmektedir. Yalnız askerî ve malî hususlarda, Mısır bazı tekayyüdata tâbi tutulmaktadır. Bu hususlarda İngilizler henüz umumî bir nezaret salâhiyetini muhafaza etmekte ve Sudanı Mısırda müştereken idare etmektedirler.

İngilizlerin en mühim müstemlekesi olan Hindistana gelince: İngiltere üç yüz elli milyon nufusu olan bu geniş memleketi muhtariyet usulüne yaklaştırmaya yalnız son senelerde başladı; filen Hindistan vatanperverleri diğer memleketlerin münevverleri gibi, istiklâl için öteden beri mücadele etmekte idiler. Mücadelenin ilk semeresi 1911 senesinde gözükmeğe başladı, İngiliz Hükûmeti, parlman tarafından kabul olunan bir kanun mucibince, Hindistanın bazı aksamına muhtariyete benzer bir şekil verdi; fakat yapılan iş, bizim belediye ve vilâyet teşkilâtımızın hemen hemen aynı idi. Tabii bu kadar iptidai bir muhtariyet istiklâl mücahitlerini tatmin etmedi. Mücadele devam etti. Bu kere İngiliz Hükûmeti yeni bir proje hazırlayarak, verilen muhtariyetin dairesini tevsi etmek niyetini ibraz eyliyor. Fakat Hindular buna yanaşmıyor ve projeyi boykot ediyorlar. Mes'ele şimdilik bu halde duruyor.

Âdet, an'ane (Le droit Coutumier)

(Common Law) veyahut âdet namı altında İngilizler öteden beri yazılı olmıyarak cari olan âdetlerin ve masebakların yekûnunu kastediyorlar.

Hakikatte bu âdetler ve masebaklar bir çok vesikalarda kaydolunmuşlardır. Bir çok mahkeme hükümleri, mazbatalar, hukukşinasların mutalâaları bunları zikretmekte ve onlara istinat eylemektedirler. Fakat bunlar zikrolunurken veyahut senet ittihaz edilirken menbaları ve hangi kanunlara istinat ettikleri tasrih olunmuyor. Binaenaleyh bunlar az çok devam eden ve hükûmetin ve efkârı umumiyenin tasvibine mazhar olan amelî ve filî kanunlardan (Pratique juridique) ibarettirler.

Fakat en çok dikkate lâyık olan cihet şudur ki İngiliz hukuku esasîyesinin en mühim kısmı, işte bu âdetlere dayanır. Mezkûr hukukun yazılı kısmı nispeten mahduttur ; âdetle dayanan kısmına kıyasen âdetle istisna gibi gözükmektedir.

Meselâ devletin üç büyük kuvvetinin kuruluş tarzlarına, bu kuvvetler arasındaki alâka ve münasebetlere, bunların mütekabil vazifelerine ait kaidelerin cümlesi, âdetle ve ananaye dayanır. Bu cihetlere ait yazılı kanunlar bulamazsınız! Yani kanunu esasının temel ve esası olan kısım yazılı değildir. Meselâ kabinenin salâhiyetlerine, yani parlman-tarizm makinesinin en canlı noktasına ait İngiliz kanunlarında yazılı hiç bir şey bulamazsınız. Hatta (Blackstone, Hallam ve Macaulay) gibi İngiliz hukukçularına göre « kabine » kelimesi bile yazılı kanunlara tamamen yabancıdır. Keza parlmanı içtimaa davet hakkına, parlmanın iki meclisten teşekkül ettiğine, avam kamarasının malî mes'elelerdeki lortlar kamarasına karşı tefevvukuna ait yazılı bir kanun yoktur. Hatta kraliyet makamının haiz olduğu imtiyazlar bile yazılı kanunlar ile kaydedilmemiştir. İngiliz Kanunu Esasisinin bütün bu mühim kısımları, âdetle ve ananeye müstenittir.

Bu âdet ve ananelerin nasıl teessüs ettiğini göstermek için iki misal zikredeceğiz: Malûmdur ki 1664 senesine kadar İngiliz papasları parlman tarafından vazedilen umumî vergilere tâbi değildiler. Bunlar kendi aralarında ve kendilerine mahsus (Convocation) namını taşıyan bir mecliste toplanır ve devlete verecekleri verginin miktarını tayin ederlerdi. Ve o vergiyi kendi aralarında bölüşürlerdi. 1664 senesinde o zamanın başvekili İngiliz başpiskoposu ile anlaşılıyor ve o zamandan itibaren İngiliz papasları da parlman tarafından vazolunan vergileri ödemeğe başlıyorlar. Fakat ne bu vazivet ve ne de İngiliz ruhanilerinin toplanıp kendi aralarında verecekleri verginin miktarını tayin etmek salâhiyetleri hiç bir yazılı kanunla kayıt ve tespit edilmemiştir. Şöyle ki bu gün dahi

mezkûr papaslar kanunen eski imtiyazlarını muhafaza etmektedirler. Fakat 1664 senesindenberi mezkûr papaslar bir tek kere dahi bu salâhiyeti kullanmak istemeyi düşünmemişlerdir.

İkinci misal olmak üzere âtideki âdeti zikrediyoruz. İngiliz papasları Konvokasyon meclisinin vergiler hakkındaki salâhiyeti devam ettiği müddetçe avam kamarasına aza olmak ve aza intihap etmek salâhiyetinden mahrum idiler. Fakat bu salâhiyet kalktıktan bir müddet sonra mezkûr papaslar hem intihabata iştirake ve hem de intihap olunmağa başladılar. Halbuki eski vaziyeti refeden ve papaslara intihap etmek ve edilmek salâhiyetini veren hiç bir yazılı kanun bu gün dahi mevcut değildir.

Kanunların en mühimmi olan kanunu esasının bu kadar müphem ve karışık bir halde muhafaza olunmasındaki maksat ne olabilir? Neden İngilizler başka milletlerde olduğu gibi mezkûr kanuna kat'iyet ve sarahat vermekten çekiniyorlar? Neden artık kullanılmıyan kanunları, âdetleri sarih maddeler ile kaldırarak yerine bu gün kullanılan esasları sarahat ve kat'iyetle koymuyorlar? Meselâ bu gün İngiliz Kralı filen cümhuriyet reislerinin haiz oldukları salâhiyetleri bile haiz değildir. Halbuki henüz resmen lâğvedilmemiş ân'ane mucibince aynı kral en müstebit hükümdarların salâhiyetlerini haizdir, bu gibi mübayenetleri diğer devlet kuvvetlerinin kâffesinde de müşahede edebiliriz.

Neden bu mübayenetler, bu tezatlar bertaraf edilmiyor?

İngiliz hukukçuları ve İngiliz efkârı umumiyesi devletin rasanet ve istikrarını bunda görüyorlar. Filen kullanılmıyan ve lâkin sarahaten de kaldırılmıyarak zımnen muhafaza olunan imtiyazların muhafazasına bir ihtiyat kuvveti gibi bakıyorlar; devlet ihtiyaç messettiği zaman, bu eski kanunları ihya eder ve devletin bünyevi ve hukukî makinesi tezelzüle öğretilmaksızın, ihtiyaçlar tatmin edilmiş olur. Nasıl ki filen de İngiltere tarihi bu gibi vak'alara mükerreren şahit olmuştur.

Misaklar (Les Pactes)

Üç misak vardır :

- 1) Hürriyetlerin büyük beratı (Magna Charta Libertatum).
- 2) Salâhiyetler misakı (Bill of Rights).
- 3) Yerleşme misakı (Acte of Establichement).

Misaklar ile yazılı kanunlar arasında müşterek olan nokta şundan iba-

rettir ki her ikisi parlmanın üç uzvu olan avam ve lortlar kamaraları ile hükümdarın müşterek eserleridirler.

Fakat aralarındaki fark ta şundan ibarettir ki bu misakların husulünde hükümdarlık makamı, parlmanın uzvu olmak sıfatile değil, ayrı ve diğerlerine karşı müstakil bir âkit olmak sıfatile hareket ediyor. Misakların aktinde, lortlar ve avam kamarası ile temsil edilmiş olan millet bir taraftır, hükümdar ikinci taraf; bu iki taraf, aralarında ceryan etmiş olan bir mücadeleden sonra yekdiğeri ile anlaşıyor ve misaklar bu anlaşmayı kayıt ve tespit ediyor.

Hürriyetlerin büyük beratı (Magna Charta Libertatum)

1215 senesinde ilk yazılı hürriyet beratı olan bu misakın nasıl vücuda gelmiş olduğunu izah edebilmek için biraz İngiliz tarihinden bahsetmek lâzımdır.

Bugünkü İngilterenin en kadim ahalisi Fransanın kadim ahalisi olan Golualara pek yakın olan Seltik bir kavimden ibaretti. Romalılar İngiltereye bazan Britanya ve bazan da Albion namı veriyorlardı. İlk evvel Romalılar İngiltereye Jül Sezar zamanında milâttan elli beş sene evvel hulûl ettiler; o zamandan itibaren Romalılar bu memleketi istilâya başlıyorlar ve milâttan beş asır sonra ufule doğru yürüyen Roma buralarını terk etmek mecburiyetinde kalıyor; fakat aynı zamanda da Anglo - Saxon namlarında iki Cermen kabilesi Britanya adalarını istilâ ediyor ve yerli ahaliyi kısmen adanın « Gal » namını taşıyan kısmına sıkıştırıyor ve kısmen de Fransanın şimaline muhaceret etmeğe icbar ediyorlar ki o günden itibaren Fransanın şu kısmı (Bretagne) namını taşımaya başlıyor.

Cermenler kendi aralarında uzun müddet mücadele ve münazada bulunduktan sonra nihayet alınmış olan yerlerde yedi ayrı ayrı hükümetler kurmağa muvaffak oluyorlar. Bu hükümetlerin mecmuu tarihte (Heptarchie) namı ile meşhurdur. 827 senesine doğru bu hükümetlerden birinin hükümdarı olan Egbert mezkûr hükümetleri birleştirmeğe muvaffak oluyor.

Fakat bu meyanda İngiltere yeniden Danimarka ve Norveç taraflarından gelen bir Norman istilâsına maruz kaldı ve bir Danimarka sülâlesi burada hükümdarlık etmeğe başladı. 11 inci asrın iptidalarında Saksonlar yeden hâkimiyetlerini ihya ettiler; lâkin Fransanın şimalinde yerleşmiş olan

Norman'lar İngiliz taht ve tâcına daha ziyade hak sahibi olmak iddiasında bulundular ve Vilhelm namındaki krallarının idaresi altında İngiltereyi istilâ ederek bu memlekete hâkim oldular. Yeni sülâle 1066 senesinden, 1135 senesine kadar devam ediyor. Sonra tahta bu sülâle ile karabette bulunan Plantajenet ailesi geliyor.

Bu sülâleye mensup krallardır ki haç harbine iştirak ettiler ve bunlar meyanında en meşhuru olan « arslan yürekli Rişar » Türkler tarafından esir edildi. Bu Rişarın varisi olan ve « topraksız » lâkabını taşıyan Jean zamanında idi ki İngiliz baronları hükümdarın tecavüzlerine ve istiptadına karşı isyan ederek « hürriyetlerin büyük beratını » aldılar (1215)

İngiliz hürriyetlerinin hakikî menbânı, tâ eski zamanlarda ve Anglosakson âdetlerinde aramalıdır. Anglosakson beyleri veyahut derebeyleri kral « müsaviler arasında birinci » olmak nazarı ile bakmakta idiler. Köning (Koenig) kral, derebeylerin şefinden başka bir şey değildi. Bu şefin hareket ve fiilleri derebeylerden mürekkep (Vitenjemot) yani büyük şura namını taşıyan bir meclisin tahtı mürakabesinde idi. Kral bu şura ile müşavere etmeksizin bir şeye şuru edemezdi, bir karar veremezdi. Fakat Norman'lar İngiltereyi istilâ ettikten ve yerli Anglosakson beylerini tahtı itaata aldıktan sonra, bu meclis zail oldu ve hükümdar müstakillen idare etmeğe başladı ; fakat eski an'anelerin ve eski salâhiyetlerin hatıraları yaşamakta idi. Vaktaki Topraksız Jean'ın tecavüz ve teaddileri her türlü hududu tecavüz etmeğe başladı; derebeyler birleşerek eski salâhiyetlerinin ihyasını talep ettiler. Kral, asiler ile itilâf etmek mecburiyetinde kaldı ve işte « hürriyetlerin büyük beratı » bu itilâfın neticesidir !

Bugün bu vesika hukukî ehemmiyetini kaybetmiştir. Fakat tarihi kıymetini muhafaza eylemekte ve tarih noktai nazarından bu berat İngiliz hürriyetlerini tesbit eden kanunu esasisi mahiyetinde ilk vesikadır.

Bu vesika ile « büyük şura » ihya ediliyor. Kral « büyük şura » ile her mühim karar müvacehesinde müşavere etmeği bu şuranın tasdikine iktiran etmiyen bir vergi vazetmemeye taahhüt ediyor.

Aynı zamanda « büyük şura » memlekette her kesin şikâyet mercii olan ali bir mahkeme mahiyetini iktisap eyliyor.

Diğer taraftan « büyük berat » İngiliz tebeasının hangi mahkemelerinde ve nasıl muhakeme edileceklerine ait kaideler vaz ediyor ve bu suretle efradın hukukunu tahtı temine alıyor.

Yine aynı vesika mucibince, büyük şura tarafından intihap olunan 27 zat, daimî bir heyet halinde memleketin idarei umumiyesi üzerine nazaret etmekle mükellef oluyor.

Bu suretle, İngilterede İngiliz aristokratları, hukuku umumiyenin ve millî hürriyetlerin krallık makamına karşı ilk müdafileri oluyorlar ve bu vaziyetlerini uzun müddet muhafaza ederek, milletin rehberi sıfatını ihraz ediyorlar.

Hukuklar misakı (Bill of Rights)

Stuart ailesine mensup İkinci Jak bir çok sui istimler yapmakta idi. Aynı zamanda bu kral İngilterede yeniden Katolik kilisesini tesis etmek niyetini taşımakla itham ediliyordu. 1688 senesinde aristokratlar bu krala karşı kıyam ediyorlar; kral kaçıyor. Aristokratlar, Danimarkadan (Prince Vilhelm d'Orange) ı davet ediyorlar. Prens ahali mümessillerini içtimaa davet ediyor. Lortlar Kamarası şimdiye kadar mamul olan veraset kaidesini bozarak sabık kralın kızı Mari ile zevci Prens Doranj'ı müştereken hükümdar ilân ediyor; filen Prens Doranj idare edecekti ve Marinin vefatından sonra dahi hükümdar olmak üzere bu prens kalacaktı.

Avam Kamarası bu formülü kabul ediyor ; fakat onu reye koymaktan imtina ediyor. Bu kamara milletin arzu ettiği bütün hürriyetleri ve hukuku bir vesika üzerinde madde madde tesbit ediyor. Hükümdarlar cülüs ettikleri zaman bu vasika kendilerine okunuyor ve bundan sonra kendilerinden şu sade sual soruluyor :

« Bu şartlar dahilinde taht ve tacı ve yeni veraset usulünü kabul ediyorlar mı ? »

Filen bu, millet tarafından hükümdarlara karşı yapılan âmirane bir tebliğdi. Hükümdarlar bu tebliği kabul etmedikleri halde, taht ve taçtan vazgeçmiş olacaklardı ve millet te kendi arzularını kabul edecek diğer birisine müracaat etmekte serbest kalacaktı. Fakat onlar kabul ettiler ve bu suretle milletin arzusu tahakkuk etmiş oldu.

Hukuklar misakı on üç maddeden ibarettir. Bu vesika ile kraliyet makamı, herhangi bir behane ile ve kimse hakkında kanunun tatbikine mümaneât edemez oldu. Keza istisnayı mahkemeler teşkili, ağır cerimeler vaz'ı, tebeanın şikâyet salâhiyetini istimaline mümaneât, parlemanda serbest söz söylemek hakkının tahdidî, intihabata müdahale gibi fiiller

menedildi. Parlmanın her iki şubesinin tasvibi olmaksızın vergi vazolunması kaidesi de vesikaya yeniden kaydedildi. Aynı zamanda daimî ordu teşkili de menedildi.

Gariptir ki bu vesikada ne matbuata ve ne de vicdana ait hürriyetler kaydolunmamışlardır. Matbuat eskisi gibi sansör altında kalıyor.

Din ve vicdan hürriyetine gelince: malûmdur ki bu vesikaya takaddüm eden inkılâp zaten Katolik kilisesine karşı bir kıyamdan ibaretti.

Binaenaleyh Katolik kilisesine karşı şiddet ve tahakküm, arzuyu umumiyeye tevafuk eden bir haldi.

Yine gariptir ki bu vesikada parlmanın içtima zamanları da kat'i ve sarîh olarak kaydolunmamıştır. Yalnız parlmanın sık sık toplanmasına ait bir arzu izhar edilmiştir. Fakat aynı vesika her Protestan ferde müsellâh olmak ve silâh taşımak salâhiyetini bahşediyor. Bu hususiyet daimî ordudan mahrum olan kraliyet makamına karşı, taaddî ve tecavüz vakti olduğu takdirde, zimnen müsellâh isyan hakkı demektir! Bu suretle İngilizler kanunsuzluğa ve keyfi idareye karşı isyan ve kıyam salâhiyetini -sükûtî bir tarzda - Fransızlardan daha evvel kabul etmiş oluyorlar.

Üçüncü misak (Acte D'Etablissement)

Vilhelmin evlâdı yoktu. Prenses An'ın oğlu vefat etmişti; artık sülâlede Protestan kilisesine mensup kimse kalmıyordu. Parlman yeni ve Protestan kilisesine mensup bir Alman ailesini hükümdarlığa yani elyevm İngilterede hükümdarlık eden (Brunswick - Hanovre) ailesini davet etmeğe karar veriyor, ve bu münasebetle (Acte D'Etablissement) kanununu tertip ediyor. Bu kanun Vilhelm ve Prenses An tarafından tastik olunuyor. Kanunun mukaddemesinde deniliyor: « Taht ve tacı işgal eden herkes atideki maddelere riayet etmek mecburiyetindedir. »

Bu suretle bu kanun dahi milletin iradesini ifade eden âmirane bir vesikadır.

Bu misak sekiz maddeyi ihtiva ediyor.

Birinci maddesi İngiliz hükümdarının İngiliz kilisesine mensubiyetini esas şart olarak vaz ediyor.

Bu maddeyi takip eden üç diğer madde, hükümdarın ecnebi istihdam etmek, ecnebiyi müşavir sıfatıyla kabul eylemek salâhiyetinden mahrum olduğunu kaydediyor.

Daha sonra gelen iki madde, kabineyi teşkil eden zevatın parlman azası arasından olmamalarına aittir. Fakat bu maddeler, bilâhara fesholundu ve kabine usulü yani nazırların parlmana mensup olmaları usulü iade olundu.

Yedinci madde ise, parlman tarafından icrasına karar verilmiş olan bir muhakemenin hükümdar tarafından affı hususî tariki ile tatil edilemeyeceğine aittir.

Nihayet sekizinci madde, hâkimlerin lâyenazil olmaları esasını vaz ediyor.

İşte İngiliz teşkilâtı esasiye kanununun temellerini ifade eden meşhur misaklar; bunların tetkikinden anlaşıldı ki İngilterede dahi hürriyetler ve parlemantar usul, milletin kraliyet makamına karşı icra etmiş olduğu uzun bir mücadelenin mahsulüdür.

Statut

İngiliz teşkilâtı esasiyesinin üçüncü menbaı da alelûmum kanunlardır. Her kanun İngilterede, teşkilâtı esasiye kanunu mahiyetindedir. Tâbiri aharla, İngilterede ayrıca bir teşkilâtı esasiye kanunu yoktur. Parlman istediği zaman her hangi kanunu tadil ve fesheder ve bunun için de hususî ve fevkalâde bir merasime riayet etmek mecburiyetinde değildir.

Bu hususta, İngiltere, bütün milletler arasında kendine mahsus bir mevkedir. Başka memleketlerde olduğu gibi İngilterede hürriyetlerin istinatgâhı mücerret bir teşkilâtı esasiye kanunu ve bu kanunun tadil ve feshi için muayyen merasime riayet olunması şartı değildir.

Hayır! İngilizler, esas kanunlarını muntazam ve mürettep bir tarzda toplayıp neşretmedikleri gibi, bu kanunların istikrar ve mer'iyetine ait müeyyideyi de, kendi seciyelerinde, kendi itiyatlarında ve terbiyelerinde aramışlardır.

İngiliz teşkilâtı esasiye kanunu hakkında bu muhtasar ve umumî malûmatı verdikten sonra, İngilteredeki devlet makinesini yakından tetkike başlayalım.

Hükümdarlık makamı

Büyük Britanya devletini üç kuvvet müştereken idare eder: 1) Kraliyet makamı 2) Lordlar Kamarası 3) Avam Kamarası.

Bu üç kuvvet arasındaki müvazene mütemadiyen bozulmakta ve merkezi sıklet Avam Kamarasına doğru eğilmektedir.

İcraî kuvvet kraliyet makamında mündemiçtir. Fakat kral icraî selâhiyetlerini nazırları vasıtasile tahakkuk ettirir.

Krallık irsen intikal eder. Erşet olan - erkek olsun kız olsun - evlât varis olmak hakkını haizdir. Fakat karabet aynı derecede olursa, erkek kıza müreccahtır.

Kral İngilizlerin resmî dini olan Anglican Episcopale kilisesine mensup olmakla mükelleftir (Bill of rights) «hukuk misakının» bir maddesine göre katolik kilisesine mensup veyahut katolik bir kadınla evli olan birisi İngiliz kraliyet makamını ihraz edemez ve hiç bir zaman bu kraliyetin veliahtı olamaz. Böyle bir kimseye İngilizler tebaiyet etmemekle mükelleftirler.

Kral tahta cülûs ederken (Kenterburi) Piskoposuna hitaben atideki yemini icra etmek mecburiyetindedir :

« Yemin ile vaad ediyormusun ki İngiltere Kraliyeti ahalisi ile ona tabi yerleri Parlmanın statularına, kanunlarına ve âdetlere riayet ederek idare edeceksin » ?

— Yemin ediyorum!

Salâhiyetini kanuna ve adalete tevfikan istimal edeceğine yemin ediyormusun?

— Ediyorum.

Bukün hükümlerini yine kanuna ve adalete tevfiyat vermek kararında bulunuyormusun?

— Bulunuyorum.

Salâhiyetini istimal ederek allahın kanunlarını, incilin hakikî hükümlerini ve kanunen teessüs etmiş olan Protestan mezhebinin muhafazasını vaad ediyormnsunuz ?

Keza, bu memleketin piskoposlar sınıfı ruhaniyesini ve bunların idaresine tevdi edilmiş bulunan kiliseleri ve kendilerinin kanunen haiz oldukları imtiyazları ve hukuku sıyanet etmeği vaad ediyormusun?

— Bunların hepsini vaad ediyorum; vaad ettiklerimi icra edeceğim; Allah yardımcım olsun!

Bu suretle tahlif olunan İngiliz hükümdarı atideki lakapları ve unvanları taşırdı: «Lütfiilâhi ile büyük Britanya ile İrlandanın tevhidinden müteşekkil müttehit kraliyetin ve bu kraliyetin Avrupda, Asyada, Afrikada, Amerika ve Avusturalyada haiz olduğu müstemlikelerin hükümdarı ve tek hamisi.»

1874 senesinde bu unvanlara hususî bir kanun ile bir de « Hindistanın imparatoru » unvanı ilâve olundu.

Fakat harbı umumiden sonra İrlanda dahili tam bir muhtariyete nail

olduğundan yukarıdaki unvanın şekli değişmiş ve mütehhit kraliyet hükümdarı yerine büyük Britanya ile İrlandanın hükümdarı şeklini aldı.

Yukarıdaki yeminin şeklinden bile anlaşılıyor ki İngiliz hükümdarı nazariyat itibarile cismanî ve ruhanî hakimiyetleri kendi şahsında birleştirmiştir. Hakikatte ve kanunen mezkûr hükümdarın hâkimiyeti son derece vasidir. Şöyle ki İngiliz hukukçuları İngiliz kralını «parlemanın başı, esası ve nihayeti» (Caput, principum, et finis) diye tarif ederler.

Kraliyet makamının haiz olduğu salâhiyetler iki menbadan geliyor : (1) kauunî salâhiyetler-ki parlamentodan geçmiş kanunlar ile tespit olunan salâhiyetlerdir. (2) âdet tarikiyle eski an'anelerden kalma salâhiyetler.

Salâhiyetler şunlardır :

Kanunları tasdik eder; avam kamarasını içtimaa davet eyler, bu kamarayı tatil ve fesh eder, nizamnameler tanzim eder ve kamaralardan birisi tarafından itiraz vaki olmadığı takdirde bu nizamnameler vacibülitaa olur (Siatuary Order).

İcraî kuvvetin başıdır, bütün icraat onun namına yapılır. Büyük memurları nasp ve azleder, yalnız Hindistan şûrası âzalarile bazı yüksek hâkimleri hüsnü hal ve hareketleri meşhûr iken « During good behawur » azledemez.

Umumî varidatın sarfına imzasiyle müsaade eder, hususî af salâhiyetini haizdir, lortluk ve asalet unvanları bahşeder.

Kilisenin reisidir ve bu sıfatla (Convocation) namı ile meşhûr olan ruhanî meclisi içtimaa davet eder, piskoposları, baş rahipleri tayin eder; darülfünun doktorlarını tayin eder, ilmî unvanlar verir.

Ordunun ve donanmanın baş kumandanıdır, ecanibe karşı memleketi temsil eder, elçiler gönderir, elçiler kabul eder, harp ilân etmek, sulh yapmak, muahedeler akdeylemek salâhiyetini haizdir. Yalnız millete malî mükellefiyet tahmil eden muahedelerin parlmento tarafından tasdikı şarttır. Fakat tasdiktan evvel arazi terk ettiği vaki olmuştur. Meselâ Heligolant adasının Almanya terki gibi.

Belediye ve vilâyet, teşkilâtlarına umumun sıhhatına, içtimaî muavenete, amele evlerine, maarife, tramvay ve elektrik işlerine ait umumî nezaret salâhiyeti ona aittir.

Hulâsa İngiliz kralının salâhiyetleri hemen bir istipdat hükümdarının salâhiyetleri kadar vasidir. Meşhur hukukşinaslardan (Bajho) diyor ki :

«Kraliçenin parlmentodan sormadan yapabileceği şeyleri anlayınca herkes hayrete düşecektir. Başka şeylerden bahsetmeden diyebiliriz ki kraliçe bütün orduyu terhis edebilir, başkumandandan başlayarak bütün zabitleri azletmek, bütün bahriye zabitlerini terfi etmek onun elindedir, bütün harp gemilerimizi bütün bahriye levazımımızı satabilir. İngilterenin bir kısmını feda ederek sulh yapabileceği gibi, Britanyayı feth için de bir harbe girişebilir. Nefsi İngilterenin kadın erkek bütün vatandaşlarına lortluk payesi verebilir, bütün hapisleri af etmek te onun elindedir. Hulâsa kraliçe imtiyazından istifade ederek hükümetin ve memleketin bütün faaliyetini felce uğratabilir. » Fakat filiyatta bütün bu salâhiyetler nazariyatta kalır; bunlardan bir çokları filen sakıt olmuşlardır; diğerleri ise filen kabineye yani kabinenin âmiri olan parlmentoya geçmiştir. Hakikatte kraliyet makamı tarihi berküzar olarak kalmaktadır. Vakıa lâzım olduğu zamanlar bu heyülâ canlandırılıp haiz olduğu salâhiyetleri kullanmağa salih bir hale getirilebilir. Fakat bu dahi kabinenin yani parlmentonun böyle bir lüzumu taktir etmesine vabestedir. Nasıl ki meselâ yakın zamanlarda Lortlar kamarasını ram etmek için başvekil Asküvit krale yüzlerce lortlar yapmasını tavsiye etti ve bu tehdit ile düşündüğü ıslahatı yapmağa muktedir oldu. Eskileşmiş gibi gözüken İngiliz makinesinin rasanet ve elâstikiyeti işte bu gibi vaziyetler de tezahur ediyor.

Hükümdar ve kabine

Kraliyet makamının hakikî mahiyetini tâ eskidenberi İngiliz hukukçularınca kabul edilmiş üç prensip tayin eder.

Bunlardan en eskisi şudur : « (King donot do Wrong) « Kral fenalık yapmaz » binaenaleyh fenalıklardan dolayı kral mesul olamaz.

İkinci prensip te şu idi : « Kralın emri hiç bir kabahatı mazur göstermez. »

Bu iki prensipin doğurduğu üçüncü prensip te şudur :

« Mesul tutulabilecek bir memurun tavassutu olmaksızın kral herhangi bir hareketi icra etmek salâhiyetini haiz değildir ! »

Fakat bu prensipler aynı zamanda ve birlikte doğmadılar ; tedricen ve tarihi inkişafı beraber vücut buldular.

Tâ eski zamanlardan İngiliz krallarının maiyetinde memleketin yüksek memurlarından ve büyük derebeylerden müteşekkil hususî bir şura vardı : bu şura muayyen zamanlarda kralın riyaseti altında içtimalar akteder ve memleketin idaresine ait meselelerle iştigal eylerdi : eczümle İngiliz adliyesini idare eden (Yıldızlı Oda — Chambre Etoilée) namı ile meşhur heyet bu şuranın bir şubesi idi.

On altıncı asrın nihayetlerinde ve on yedinci asrın iptidalarında «hususî şura» azası arasından muayyen ve kralın bilhassa itimadına mazhar olan zevatın ayrılarak mahdut ve mahrem bir komita halinde toplanmaları âdet olmağa başladı; kral bu heyetle en mühim ve mahrem devlet işlerini müzakere ederdi; bu heyete (devlet komitesi — Comeritte of State) , (Junto) ve (Kabine — Cabinet) isimleri veriliyordu ; fakat kabine resmî bir müessese mahiyetinde değildi ve hatta İngiliz hukuku umumiyesine muhalif addedilerek parlmanın şikâyetini mucip olmakta idi. Hatta Kromvel zamanında inkılâpçıların Birinci Şarl'a karşı serdettikleri ithamlar meyanında bu kabine meselesi de mühim yer tutmakta idi; inkılâp esnasında Kromvel'in diktatörlüğü zamanında bu müessese bittabi kalktı; fakat kraliyetin avdeti ile o da avdet etti ; zira o zamanlar devletin hududu tevessu etmişti; İngiltere cihanşümul bir mahiyet iktisap etmiş ve bir çok yeni ihtiyaçlar ve müşküller karşısında kalmıştı. Hususî şura gibi vâsi bir heyet hazurunda bu gibi meselelerin müzakereleri mahzurdan halî kalmıyordu. İşte bu sebepledir ki « kabine » usulü gittikçe kespi kuvvet ve rasanet etti ve artık on yedinci asrın ortalarına doğru resmî ve müesses bir müessese halini aldı.

Mamafih o zamanlar henüz kabine doğrudan doğruya hükümdarın elinde bir âlet idi ve parlmanı temsil etmekten pek uzaktı ; vakıa 1688 inkılâbından sonra yani « hukuklar misakı » alındıktan sonra kraliyet makamı ile parlman arasında daha sıkı bir münasebetin ve daha ahenkli bir rabıtanın tesisi lüzumu kendini gösterdi. Bu ihtiyaca cevap olmak üzere hükümdar kabine azalarını parlmandaki ekseriyet fırkası arasından intihaba başladı ; fakat hükümdarlar bu âdeti henüz bir usul, bir kaide diye tanıtmıyorlar, sırf idarî bir tetbir diye telâkki ediyorlar ; bu tarzı telâkkinin tesiri iledir ki hükümdarlar kabine azasının bir kısmını hariçten alıyorlar ve hatta parlmanda sukut etmiş olan nazırları, kabine müzakerelerine « hususî müşavir stfatile dahil ediyorlar. Bu vaziyette bulunan kabine tabiatı ile parlmandan ziyade hükümdara tâbidir.

Fakat Hanover ailesinin İngiliz tahtına cülûsu ile vaziyet değişiyor. O zamana kadar hükümdarlar bizzat kabine içtimalarına riyaset ederlerdi. Halbuki mezkûr ailenin ilk mümessili Birinci Jorj (George) İngilizce bilmediğinden bu içtimalara gelmiyor ve kabine müzakerelerini idare etmekten vaz geçiyor.

Bu hadise yeni bir taamülün başlangıcı oluyor.

O günden itibaren kabine kendi kendine içtima ediyor; verilen kararları kralın tasdikine arz etmek için, ya kabine azasından birisinin veyahut kararda alâkadar olan vekilin tavassutuna müracaat ediliyor; lâkin henüz başvekâlet müessesesi yoktur. Hatta 1741 senesinde Lordlar Kamarası meşhur (Robert Wolpale) in vekiller arasındaki tefevvukunu ve başvekil unvanını taşıdığını protesto ederek kraldan bu zatın tardolunmasını talep ederek diyor ki :

« Even a first minister is an officier innown yo the Law of Britain, inconsistent with the Constitution of this Contry and destructof of liberty in any governement watsever. »

Yani başvekâlet makamı Britanya kanunlarınca tanınmış bir makam değildir; böyle bir müessise bu memleketin teşkilâtı esasiye kanunu ile kabili telif değildir ve her memlekette hürriyetleri tahrip eden bir kuvvettir.»

Başvekâlet yalnız 1803 senesinde Büyük Pit'in zamanında resmî bir müessese olarak tekevvün ediyor. Pit bizzat bu müessesenin mahiyetini de tayin ediyor ve diyor ki : « Başvekâlet İngiliz parlamter idaresinin esas âmilllerinden birisidir. İntihabatta galebe ihraz etmiş olan bir fırkanın reisi olan zatı makamı hükümdarî ister istemez iş başına götürmek mecburiyetindedir ; kabineyi o teşkil eder ; kabine içtimalarına o riyaset eder ve müzakereleri idare eyler; hükümdarlık makamı ile yalnız o münasebat ve temasta bulunur. Diğer vekiller ise, onun vasıtası ile aynı makam ile temas eder. »

Kralın idareye taallük eden bütün hareketlerini nazırlar sevk ve idare ederler ; kralın bütün resmî muhabereleri, krala takdim olunan raporlar, kraldan sadır olan bütün tebliğler, nazırların mürakabesine tâbidir. Tebea tarafından krala yazılan mektuplar dahiliye nazırının kalemi mahsundan geçer, kralın kabul edeceği adamlar nazırların tavassutlarına müracaat etmek mecburiyetindedirler ; ecnebler ise, yalnız bir nazırın huzurunda kral ile görüşebilirler ; kral istediği adamlar ile müşavere edebilir ; fakat muhalif

fırka reisleri ile müşavere etmek salâhiyetinden mahrumdur. Ecnebî hükümdarlar ile vaki olan muhabereleleri mutlak nazırların tavassutu ile icra edilmelidir.

Madem ki «Kral fena iş yapmaz» prensipi kabul edilmiş, bu prensipin neticesi olarak «iyi bir işin de ona atfedilmemesi» esası zımnen kabul edilmiştir. Binaenaleyh yapılan işler dolayısıyla kral ne meth ve ne de zem edilir : Meth ve zem nazırlara aittir.

Bu suretle kralın fiili ve ameli salâhiyetlerini yine aynı hukukçu Bajbot şu üç kelime ile telhis ediyor : « Rey vermek, iyi işlere teşvik etmek, ihtiyat tavsiyesinde bulunmak » .

Hanover ailesi iktidar makamına geldikten sonra kral ile kabine arasındaki münasebet şu tarzda taayyün etti : « Kararlar evvelce kabinede takarrür eder ve kralın reyi sonra sorulur. » Kraliçe Viktorya bu kaideye karşı mücadele etti ; yalnız hariciyeye ait bazı hususatta muvaffak oldu. Şöyle ki başvekil ile hariciye vekili arasında kararlaştırılan bir tebliğ veya telgraf, harice gönderilmeden evvel, kraliçeye arz olunmağa başladı ; fakat meşhur Gladiston buna karşı şiddetle mücadele etti ve nihayet bu muamele dahi kaldırıldı.

Kabine

İngiliz hukukçuları, kabine usulünün kanunla vazedilmiş olduğu fikrinde değildirlir ; bu bir emri vakidir, tarihî bir hadisedir ; fakat öyle bir hadise ki bugün İngiliz devlet hayatının en canlı ve en müessir bir âmilini vücuda getirmiştir.

Sir Laorens kabinenin vazifesini şöyle tarif ediyor : « Hükümet faaliyetlerini, bu faaliyetlere metanet ve salâbet verecek bir şekilde birleştirerek onlara rehber olmak ! İşte kabinemin umumiyetle vazifesi. »

Diğer bir hukukçu Bajho ise : « Kabine kuvvei teşriiye ile kuvvei icraiye birbirene tutturulan bir dukmedir » diyor. Başka bir yerde aynı müellif : «Milleti idare için teşekkül etmiş bir parlmento encümenidir» diyor.

Başvekilî intihap etmekte kral ne kadar serbest değilse, aynı nispette başvekil de vekilleri intihap etmekte serbest değildir ; daima ekseriyet fırkasını ve fırkadaki vaziyetleri nazara almak mecburiyetindedir.

Kabine azası fırkada nüfuz sahibi adamlar arasından seçilir ; bu nüfuz

bazan hitabetle de elde edilebilir. Fakat iyi söz söylemek daima iyi idare adamı olmak değildir ; fakat bu mahzur İngilterede nazaretlerin başına teknik, tecrübe ve bilgi bakımından hazırlanmış memurların getirilmesi ile bertaraf olunuyor. Bununla beraber İngilterede nazırlar ekseriyetle evvelâ müsteşarlık ederler ve bu sayede tecrübe ve mümarese sahibi olurlar.

Kabinede fikir birliği ve tecanüs şarttır; zira bir fırka fertleri arasında tecanüs ve fikir birliği ne kadar lâzım ise, o fırkayı temsil eden hükümet azası arasında aynı hususiyetlerin mevcut olması şarttır. Hakikatte, esaslarda fikir birliği olsa da teferruatta daima ihtilâf vardır; lâkin tefertuata ait bu gibi ihtilâflar uzlaşma yolu ile silinebilir. Gladstonun hayatını yazan Morley diyor ki : « Gladston fikirlerini arkadaşlarına kabul ettirmek için parlmanda sarfettiği kadar, emek sarfetmek mecburiyetinde idi ». İşte bunun içindir ki, kabine müzakeratı hakkında zabıt tutulmaz.

Başvekâlet

Nazariyatta başvekil diğer nazırlara karşı ancak (Primus inter eques) « müsaviler arasında birinci ise » de hakikatte başvekil gayet müessir bir nüfuzu haizdir ve bu nüfuz ibraz ettiği seciye, ehliyet, tecrübe ve şöretle beraber artar.

Başvekilin haiz olduğu salâhiyetler : nazırları intihap etmek, yüksek memuriyetlere memur tayin etmek, lortluk rütpesinin alınmasına tavassut eylemek, hazine lordu unvanını taşımak, hükümeti temsil eylemek. Her nazır hususî ehemmiyeti haiz olan bir işi kabine müzakeresine arz etmeden evvel başvekil ile arz etmekle mükelleftir. Prensip itibarile, başvekilin bütün nazaretler üzerinde nazaret hakkı vardır; fakat bilhassa haricî münasebatı daimî mürakabesi altında bulundurur. İşte bunun içindir ki başvekil umumiyet itibarile üzerine muayyen bir nazaret almaz ve yalnız işsiz olan hazine lortluğu unvanını taşır. Palmentoya karşı hükümeti temsil ettiğinden, içtima devresinin ne kadar devam edeceğini, bu devre esnasında hangi kanunların müzakere edileceğini o tayin eder.

Vekiller yalnız mensup buldukları meclis huzuruna çıkmak salâhiyetini haiz olduklarından ve devlet makinesinin sıkleti de Avam Kamarasında bulunduğundan, başvekiller ekseriyetle Avam Kamarasına mensup olan zevat arasından intihap olunurlar. Fakat şayet, başvekil Lortlar Ka-

marasına mensup ise, kendisini Avam Kamarasında ekseriyet fırkasının lideri temsil eder.

Nazırlar

Her nazır başında bulunduğu idare şubesinden mesuldür. Her nazırın parlmentoda hususî bir iş odası vardır ve nazır kendi şubesine ait parlmento müzakerelerine iştirak eder ve her nazır vekiller heyeti müzakerelerinde fikirlerini beyan ve üzerinde ısrar ve bilhassa haricî meseleler hakkında titiz davranmak vazifesi ile mükelleftir. Zaten İngilizler müşterek mesuliyet esasını bu hak ve vazife ile tev'em görmekte idirler.

Kabine ve hey'eti vekile

Kabine âzasının adedi muhtelif zamanlarda değişmiştir. (Wilyam Pit) in kabinesi yalnız altı zattan ibaretti. Bu adet gittikçe artmıştır. Bunun da sebebi devlet işlerinin gittikçe genişlemesi, devletin zaman icabı olarak üzerine yeni konksiyonlar alması olmuştur.

İşte bunun içindir ki kabine içinde Janto denilen ufak bir teşekkülün kurulmasına ihtiyaç hasıl olmuştur. Küçük bir komiteden ibaret olan bu Janto dır ki hakikatte devletin umumî işlerine istikamet verir.

İngilterede hükümet iç içe girmiş iki uzviyetten ibarettir.

Asıl kabine namını taşıyan uzviyet, devletin mühim şubelerini idare eden nazırlardan teşekkül eder. Bu nazırlar şunlardı: Birinci hazine lordu veyahut baş vekil, lord of Şansellor, Şansellor of Eksşeger, beş devlet kâtibi, birinci bahriye lordu, Şûra reisi, hususî mühürdar, ticaret, mahalli idareler ve maarif nazırları, İrlanda baş kâtibi, İskoçya baş kâtibi, Lan-kaşer Dukalığı Şansellori, ziraat, posta ve telgraf nazırları, nafia nazırı, İrlanda lord Şanselyesi.

Asıl çekirdeği teşkil eden bu kabinenin haricinde bir de kabine ile beraber vekiller hey'etini teşkil eden uzviyet vardır ki buraya ekseriyet fırkasının mütebariz şahsiyetleri girerler ve ikinci derece ehemmiyetli idare şubelerinin başlarına geçerler.

Bunların vazifeleri iki nevidir : İdarî ve parlmento.

İdarî vazifelere alınanlar, bu vazifelerin başında filen bulunan fırka liderleri nazırların muavenetinde bulunurlar; onların vazifelerine iştirak ederler ve bir nevi yardımcı kuvvet mahiyetini kespederler.

Parlamento vazifelerine alınanlar ise hükûmetin parlamentoya karşı takip ettiği siyasetin takviyesine çalışırlar, parlman faaliyeti sahasında mümarese ve tecrübe edinirler.

Hakikatte bu vazifeler bir nevi çıkarlıklardır ki istikbal için fırka içinden devlet adamları yetiştirilir.

Şimdi geçelim ayrı ayrı dairelere: Adliye vekâletini « Âli Şansellor » (Loid High chancellor) idare eder. Aynı zamanda bu zat Lordlar kamarasının ve İngilterede en âli mahkeme olan « Londra temyiz mahkemesinin » reisidir ve bu sıfatla (Chief Justice) lâkabını taşır; bununla beraber « devlet mührünün muhafızı » ve bu sıfatla dahi mühürdar unvanını haizdir.

Adliye vekili sıfatı ile bu zat İngilterede adetçe pek mahdut olan yüksek hâkimleri tayin eder.

Bu zatın kabineye dahil olan iki muavini vardır. (Attorney Jeneral) veyahut baş müddei umumî ve baş muhami (Sollicitor Jeneral) ; bu iki zat Avam kamarasına mensup en meşhur hukukşinaslar arasından intihap olunurlar; bunlar devlet ve hükûmetin hukuk müşavirliğini yaparlar ve parlmanda ve mahkemelerde devleti temsil ederler. Devletin alâkadar olmadığı davalarda icrayi sanat salâhiyetini haizdirler.

«Mühürdarlık makamı»nın (Lord of privy Seal) vazifesi kralın mührünü Kral tarafından verilen emirlere ve Devlet mühürdarına hitaben yazılan fermanlara vazetmekten ibarettir. Bu vazifeyi alelumum işten çekilmiş ve lâkin fikir ve tecrübesinden istifade edilmesi arzu olunan ihtiyar devlet adamlarına tahmil olunur.

Bahriye vekâleti İngilterede maliye kadar mühimdir; İngiliz bahriyesi İngiltere için hem tedafü ve hem tecavüzi bir kuvvettir; İngiltere, bahriyesi ile kendini muhafaza ve kendi hâkimiyetini takviye ve idame eyliyor.

Vaktiyle bu vekâlet, yalnız bir (High lord of Admiralty) âli bahriye lorduna tâbi idi. Bugün ise, bahriyeyi altı zattan ibaret bir hey'et idare etmektedir. Bu zatlar şunlardır :

Birinci bahriye lordu (Frits lord of admiralty) ; bir sivil lord (Civil lord) ki meclis âzası meyanından intihap olunmaktadır, ve dört diğer (Junior lord) « küçük bahriye lordları » ki cümlesi bahriyeliler arasından intihap olunmaktadırlar.

Bütün salâhiyetler birinci bahriye lordunun elindedir. Bu zat daima

meclislerden birisine mensup zevat arasından intihap olunur ve bütün bahriye işinin idaresinden mes'uldürler. Onun maiyetinde iki devlet kâtibi vardır ki yine kabine âzasıdırlar: Birisi «parlman devlet kâtibi» diğeri de daimî kâtip. Birinci kâtip, bahriyeyi parlman nezdinde müdafaa etmekle mükelleftir ve kabine ile beraber düşüp kalkar. İkincisi hariçten intihap olunur ve kabinenin sukutundan müteessir olmaz ve bahriye vekâletinin istikrarını temsil eder.

Dahiliye vekâletinin (Secretary of Stte for home departement) vazifeleri başka memleketlerde olduğu kadar vasi değildir. Bunun sebebi şudur. Evvelâ İngilterede ademî merkeziyet usulü son derece inkişaf etmiş olduğundan mahalli idareler vasi muhtariyetleri haizdirler. Bu ciheti bilâhare uzun uzadıya mutalea edeceğiz. Saniyen, mahalli idarelere ait işler İngilterede hususî bir teşkilâta raptedilmiştir ki (Local governement board) « mahalli idare hey'eti » namını taşıyor. Bu suretle dahiliye vekilinin vazifesi son derece basitleşmiş ve polisi idare etmeğe ve memleketin huzur ve sükûnetini muhafaza eylemeğe munhasır kalmıştır.

Ziraat ve balıkçılık vekâleti — Bir kaç zattan mürekkep bir hey'etin tahtı idaresindedir (Board of agriculture). Bir zamanlar, bu vazife ile hey'eti vekileye meusup Lankaşer Dukalığı Şanselyesi (Chancellor of Langshice) mükellef idi. Fakat bu usul şimdi terk edilmiştir ve ziraat vekâletini yukarıda zikrettiğimiz hey'et idare etmektedir.

Ticaret vekâleti — (Board of commerce) nazariyatta atideki şahıslardan mürekkep bir hey'et idare eder. Birinci lord Şansellor, hazinenin birinci lordu, beş devlet sekreterleri ve meclis reisi. Fakat hakikatte bu heyet hiç bir zaman toplanmıyor ve filen bu nazareti idare eden zat, ticaret bürosunun reisidir ki hakikî ticaret nazırı budur. (President of the board of the trade).

Maarif vekâleti— (Board of Education) nam altında bir komite tarafından idare olunuyor. Fakat filen idare eden bu komitenin reisi, maarif vekilidir.

1860 senesine kadar iptidai tahsile hükûmet karışmazdı ve bu tahsil tamamen hususî bir mahiyette olarak Anglikan kilisesi tarafından verilirdi; masarifine evkaf bakardı.

Fakat mezkûr senede parlmanca kabul edilmiş olan (Forester) kanunu mucibince bu hususî mekteplerin (Volontory Schools) yanı başında bir de iptidai resmî mektepler tesis edildi; bu mekteplerin masarifi devlet

hazinesi tarafından eda olunacaktı; o zamandan beri beş yaşından on üç yaşına kadar her iki cinse mensup çocuklar mektebe devam etmek mecburiyetindedirler. Talim lâikti.

Fakat 1904 senesinde muhafazakârlar tarafından terviç ve parlmanca kabul ettirilen bir kanun mucibince, iptidai mektepler arasındaki bu fark kalktı. Hazine, kilise mekteplerinin masraflarını da ödemeğe başladı ve bu suretle lâiyklik filen kalkmış oldu. Fakat müteakiben gelen liberel hükümet bu kanunu değıştirmeğe muvaffak oldu. Yeni kabul edilen kanun mucibince, artık kilise mekteplerinin masraflarını hazine ödemiyecekti, çocuklar için yalnız lâik tahsil mecburî olacaktı.

Talî tahsil idaresi umumiyetle maarif vekâletine aittir. Bu tahsil ya idaresi tamamen devlete ait « büyük umumî mektepler » de ya devlet tarafından muavenet edilen millî talî mekteplerde, ya vakıflara merbut mekteplerde veyahut hususî talî mekteplerde veriliyor; fakat cümlesi üzerinde, maarif vekâleti nezaret salâhiyetini haizdir.

Âli tahsil ise, muhtariyeti tammeyi haiz olan darülfünunlar tarafından veriliyor.

Belediye, vilâyet ve alelumum mahallî ve hususî idarelerin kâffesi, (Roard of local governenent) namını taşıyan bir heyet tarafından idare ediliyor. Bu heyetin reisi nazırlar meclisi azasındandır. Umuru sıhiye ve muaveneti içtimaiye keza bu heyete tâbidir.

Posta ve telgraf işleri - post master ceneral - unvanını taşıyan bir nazıra (Post Master Jênéral) tâbidir.

Nafia ve nişaat (Publics Works and buldings) işleri nazariyatta devlet sekreterleri ile ticaret komitesi reisinden mürekkep bir heyet tarafından idare olunmalıdır. Fakat filen bu idare (First Commissionner of publics Works and buildangs) yani umumî inşaat ve nafia işleri birinci komiseri unvanını taşıyan zata tâbidir.

Her ne kadar İngiliz kralı İngiliz kilisesinin reisi addolunuyorsa da filen heyeti vükelâ arasında bir din nazırını mevcut değildir. Din işlerine müdahale etmek salâhiyetini haiz olan yegâne memurlar evkafı idare eden memurlardır. (Church States Commissioners).

Bu memurlar, Kralın hususî şurasına kiliseye ait ıslahat projeleri takdim etmek salâhiyetini haizdirler. Bu projeler, hususî şûra tarafından ka-

bul olundukları halde, kanun kuvvetini ihraz ederler. Bu memurlar yeni piskoposlar makamları ihdas etmek, kilise teşkilâtında tahavvüller icra eylemek, piskoposların tahsisatlarının miktarını tayin etmek ve nihayet kiliseye ait emlâki idare etmek salâhiyetini haizdirler.

Fakat, filen İngiliz Millî kilisesi tamamen müstakildir ve devlet içinde hususî bir devlet manzarasını irae eder. Evkaftan gelen gayet vâsi menabiden başka kiliseye mahsus iki nevi vergi de mevcuttur. Bunlardan birisi öşürdür (Tithes). Bu verginin temin ettiği irat papasların tahsisatına münhasırdır. İkincisi de, kilise vergisi (Church Rates) dir. Bu vergiden hasıl olan irat ta dinî ebniyelere sarf olunur.

Kilise teşkilâtının başında bir nevi dinî parlman bulunuyor ki (Synode) veyahut (Convocation) namını taşır; bu parlman ya (Kanterbery, veyahut York) Piskoposluğunda içtima eder. Sinod iki meclisten tereküp eder; birinci meclisin azaları kilisenin yüksek memurlarıdır, piskopos, arşi piskopos gibi; ikinci meclis ise alelâde papasların mümessillerinden mürekkeptir. Sinod yalnız kralın müsaadesi ile içtima eder ve ittihaz ettiği kararlar da kral tarafından tasvip olunmağa muhtaçtır.

(Episkopal) namını taşıyan Millî İngiliz Kilisesi malûm olduğu veçh ile Kromvel inkilâbından sonra 1689 senesinde teessüs etmiştir ve esas itibarile cümhurî bir mahiyettedir; bütün papaslar her hangi makamda bulunurlarsa bulunsunlar kendi aralarında müsavidirler.

Diğer kiliseler ve onlara mensup papaslar, hiç bir resmî sıfatı haiz değildirler ve yalnız kendilerine mensup olanların muavenetleri ile yaşamaktadırlar.

İskoçyanın dahilî idaresine nazaret etmek üzere bir (Sekreter for Skotland) vardır. Bunun maiyetinde kendisine muavenet etmek üzere bir lord avukat (Lord avocat) ve bir sollisitor ceneral (Sollicitor Général) mevcuttur. Bu iki zat Skoçya barosuna mensup avukatlardan ve Avam Kamarası azasından olmalıdırlar.

Beş sene bundan evveline kadar İrlanda dahi hususî bir idareye tâbi idi. Heyeti vekilede Sekreter of state for İrland (Secretary of state for Ireland) unvanını taşıyan bir zat bulunuyordu. Bu zatın Avam kamarasına mensup olması şarttı. Maiyetinde, kendisine muavenet etmek üzere bir Attorney ceneral (Attorney général) ve bir de Sollisitor bulunuyorlardı. Bunlar İrlanda avukatları arasında kespi şöhet etmiş olanlar meyanından intihap olunuyorlardı.

Aynı zamanda İrlandanın makarı hükûmeti olan Dublin şehrinde müttehit kraliyeti temsil eden ve senede yarım milyon frank maaş alan bir naibi kral bulunuyordu; bu zat bizzat kralı temsil ediyordu ve fevkalade ahvalde kavanini umumiyeyi tatil etmek gibi salâhiyetleri haizdi.

Fakat harbi umumiyi müteakıp İrlanda metin bir mücadeleden sonra, dahilen tam bir muhtariyete nail oldu ; kendine mahsus bir parlmana malik olarak, İngiltere ile alâka ve münasebeti bam başka bir mahiyet kesp etti.

— Bitmedi —

Ağaoğlu AHMET